

Спорттағы жемқорлық

ЖАРИЯЛАНДЫ 09.05.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР coordinated match, corruption, corruption in sports, doping, legal aspects, sports management, договорные матчи, допинг, келісілген матч, коррупция, коррупция в спорте, құқықтық аспектілер, правовые аспекты, спорт менеджменті, спортивный менеджмент, спорттағы жемқорлық, сыбайлас жемқорлық	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/178994/
---------------------------------	--	---

Тілек Бекнар Жандосұлы

Ғылыми жетекші: Ф.ғ.к қауымдастырылған профессор **Тулекова Гулжан Хажмуратовна**

Анатпа: Бұл мақалада спорттағы жемқорлықтың негізгі көріністері, оның қоғамдағы әлеуметтік және құқықтық салдары жан-жақты қарастырылады. Зерттеу барысында отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, спорттағы жемқорлықтың теориялық негіздері мен практикалық мәні талданады. Жемқорлықтың спортқа тигізетін оң және теріс әсерлері туралы әртүрлі көзқарастар салыстырылып, оның әлеуметтік құбылыс ретінде қалыптасу заңдылықтары анықталады. Зерттеуде индукция және дедукция, талдау және салыстыру әдістері қолданылып, спорттағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: спорттағы жемқорлық, сыбайлас жемқорлық, спорт менеджменті, допинг, келісілген матч, құқықтық аспектілер.

«Коррупция в спорт»

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются основные проявления коррупции в спорте, ее социальные и правовые последствия в обществе. В ходе исследования, опираясь на труды отечественных и зарубежных ученых, анализируются теоретические основы и практическое значение коррупции в спорте. Сравняются различные точки зрения на положительное и отрицательное влияние коррупции на спорт, выявляются закономерности ее становления как социального явления. В исследовании используются методы индукции и дедукции, анализа и сравнения, а также предлагаются способы предотвращения коррупции в спорте.

Ключевые слова: коррупция в спорте, коррупция, спортивный менеджмент, допинг, договорные матчи, правовые аспекты.

«Corruption in sport»

Annotation: This article examines in detail the main manifestations of corruption in sports, its social and legal consequences in society. In the course of the study, based on the works of domestic and foreign scientists, the theoretical foundations and practical significance of corruption in sports are analyzed. Different views on the positive and negative effects of corruption on sports are compared and the patterns of its formation as a social phenomenon are determined. The study uses methods of induction and deduction, analysis and comparison, and proposes ways to prevent corruption in sports.

Key words: corruption in sports, corruption, sports management, doping, coordinated match, legal aspects.

КІРІСПЕ

Қазіргі заманғы спорт тек дене шынықтыру мен бәсекелестікті ғана емес, экономикалық, саяси және әлеуметтік аспектілерді де қамтитын күрделі салаға айналды. Әлемдік спорттық ұйымдар миллиардтаған доллар айналымын жүргізіп, жаһандық деңгейде ықпал етуде. Алайда, осы салада сыбайлас жемқорлықтың кең таралуы спорттың басты қағидалары – әділдік, тазалық және тең мүмкіндіктер принциптеріне нұқсан келтіруде. Жемқорлық спорттық жарыстардың әділеттілігін бұзып қана қоймай, қоғамдағы сенімсіздікті арттырады.

Спорттағы жемқорлықты зерттеудің өзектілігі оның тек спортшылар мен ұйымдастырушыларға ғана емес, жалпы қоғамға да тигізетін әсерімен байланысты. Бұл мәселені жан-жақты қарастыру үшін отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, спорттағы жемқорлықтың теориялық негіздерін, оның әлеуметтік-практикалық мәнін және оны шешу жолдарын талдау қажет.

Бұл зерттеуде спорттағы жемқорлықтың негізгі көріністері, оның себептері мен салдары талданып, ғылыми негізде оның әлеуметтік құбылыс ретіндегі маңызы анықталады. Жұмыстың методологиясы ретінде индукция және дедукция, талдау және салыстыру әдістері қолданылады.

1. Спорттағы жемқорлықтың негізгі көріністері

Ғылыми зерттеулерге сүйенсек, спорттағы жемқорлықтың бірнеше негізгі көрінісі бар:

1. Матч нәтижелерін алдын ала белгілеу (келісілген матчтар)

Белгілі бір ойынның немесе жарыстың нәтижесін алдын ала келісу – спорттағы ең кең

таралған жемқорлық түрлерінің бірі. Бұл, әсіресе, футбол, теннис, баскетбол және бокс секілді спорт түрлерінде жиі кездеседі. Көп жағдайда, бұл әрекеттер букмекерлік ставкалармен байланысты болып келеді. Жеңіске немесе жеңіліске бәс тігетін адамдар матчтың нәтижесіне әсер ете алатын тараптармен келіссөз жүргізіп, өз мүдделерін жүзеге асырады.

2. Төрешілер мен ұйымдастырушылардың сыбайлас жемқорлыққа қатысуы

Төрешілер спорттық жарыстардың әділ өтуіне жауапты тұлғалар болып табылады. Алайда кейбір жағдайларда олар белгілі бір командаға немесе спортшыға көмектесу үшін пара алуы мүмкін. Мұндай жағдайлар футболда, бокс пен мәнерлеп сырғанауда жиі кездеседі. 2002 жылғы Солт-Лейк-Сити Олимпиадасында мәнерлеп сырғанаудағы дау төрешілердің әділетсіз шешім қабылдағанын дәлелдеді.

3. Допинг қолдану және оны жасыру

Кейбір спортшылар жоғары нәтижеге жету үшін тыйым салынған препараттарды қолданады. Допинг мәселесі әсіресе Олимпиада ойындары мен халықаралық жарыстарда жиі көтеріледі. 2016 жылы Ресей құрамасы допинг жанжалына байланысты көптеген спортшыларынан айырылды. Халықаралық антидопингтік агенттіктер (WADA) мұндай заңсыздықтарды анықтау үшін зерттеулер жүргізгенімен, допингті жасырудың жаңа әдістері пайда болуда.

4. Спорттық инфрақұрылымдағы қаржылық заңсыздықтар

Ірі спорттық іс-шараларды ұйымдастыру кезінде бюджет қаражатын жымқыру да кең таралған құбылыс. Әсіресе, Олимпиада ойындары мен әлем чемпионаттарын өткізу кезінде стадиондар мен спорт кешендерін салу барысында қаржының дұрыс бөлінбеуі, тендерлердің әділ өтпеуі сияқты мәселелер жиі кездеседі.

Бұл аспектілерге **Д. Симон (Simon, 2018) және Т. Дандо (Dando, 2020)** сынды ғалымдар ерекше назар аударған. Олар спорттағы жемқорлықтың қаржылық сипатынан бөлек, оның саяси және әлеуметтік салдарын да зерттеген. **Қазақстандық ғалымдар қатарынан Ә.Қожабеков (2021) мен Н. Мұхамедов (2019)** спорттағы сыбайлас жемқорлықтың ұлттық деңгейдегі көріністерін талдаған.

Зерттеулер көрсеткендей, спорттағы жемқорлыққа қарсы күрес тиімді жүргізілмесе, оның салдары қоғамдағы заң үстемдігіне және спорттың беделіне орасан зор зиян келтіреді.

2. Спорттағы жемқорлыққа қатысты көзқарастар: қажет пе, әлде қажет емес пе?

Спорттағы жемқорлыққа қатысты ғалымдардың пікірі екіге бөлінеді. Бір тарап оны спорттың дамуындағы қажетті механизмдердің бірі деп қарастырса, екінші тарап жемқорлықтың спортқа тек зиян тигізетінін алға тартады. Бұл бөлімде екі көзқарас салыстырылып, аргументтер талданады.

2.1. Спорттағы жемқорлық «қажетті» деген пікірді ұстанатын ғалымдар

Кейбір зерттеушілер спорттағы сыбайлас жемқорлықты белгілі бір деңгейде заңды деп қарастырады. Олар жемқорлықтың спорт индустриясында белгілі бір оң әсері болуы мүмкін екенін алға тартады.

- **М. Вилсон (Wilson, 2017):** Оның зерттеулері бойынша, спорт ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын сақтау үшін кейбір заңсыз келісімдер қажет болуы мүмкін. Кей жағдайларда, спорттық менеджмент жүйесінде сыбайлас жемқорлық клубтардың өмір сүруі мен дамуы үшін қолданылатын амал ретінде қарастырылады.
- **Ф. Робертсон (Robertson, 2019):** Ол спорттық ставкалар мен букмекерлік бизнесте белгілі бір дәрежеде жемқорлық заңды екенін айтады. Оның ойынша, егер бұл процесс қатаң бақылауда болса, ол экономикалық тұрғыдан пайдалы болуы мүмкін.
- **Г. Лопес (Lopez, 2021, Scopus):** Футбол индустриясында демеушілер мен телекомпаниялардың мүдделерін қамтамасыз ету үшін кейбір шешімдер бейресми келісімдер арқылы қабылданатынын атап өтеді.
- **Отандық ғалымдардан Н. Тұрсынов (2020):** Қазақстанда кейбір спорттық федерациялардың қаржылық тұрақтылығын сақтау үшін заңсыз қаржылық схемалар қолданылғанын алға тартады.

Бұл пікірді қолдаушылардың басты аргументі – спорттың қаржылық жағы. Егер белгілі бір мөлшерде бейресми келісімдер болмаса, кейбір клубтар мен федерациялар банкротқа ұшырауы мүмкін.

2.2. Спорттағы жемқорлықтың қажет еместігін дәлелдейтін ғалымдар

Көптеген зерттеушілер спорттағы жемқорлықтың кез келген түрі әділеттілікті бұзып, спортшылардың, жанкүйерлердің және демеушілердің сеніміне нұқсан келтіретінін атап өтеді.

- **А. Картер (Carter, 2021):** Ол спорттағы жемқорлықтың басты салдары – жанкүйерлердің сенімін жоғалту екенін айтады. Егер жанкүйерлер ойындардың әділетсіз екенін түсінсе, олар спортқа деген қызығушылықтарын жоғалтады.
- **К. Назарбаев (2022):** Қазақстандық спорттағы жемқорлық қоғамдағы әділеттілік принциптеріне қайшы келеді, өйткені спорт – бұл еңбектің,

таланттың және адал бәсекелестіктің көрінісі болуы тиіс.

- **Д. Симон (Simon, 2018):** Оның зерттеулеріне сәйкес, спорттағы жемқорлық спортшылардың мансабына зиян тигізіп, адалдық принциптерін бұзады.
- **Ж. Сейітов (2021):** Қазақстанда жемқорлық спортшылардың халықаралық жарыстарда төмен нәтиже көрсетуіне әсер ететінін атап өтеді.

Бұл пікірді жақтаушылар жемқорлықтың спорттың дамуына тек кері әсер ететінін және оның кез келген түрін түбегейлі жою қажеттігін алға тартады.

2.3. Салыстырмалы талдау және аргументтік қорытынды

Жоғарыда айтылған екі көзқарасты салыстыра отырып, спорттағы жемқорлықтың қысқа мерзімді перспективада кейбір ұйымдарға қаржылық тұрақтылық әкелуі мүмкін екені байқалады. Алайда, ұзақ мерзімді перспективада ол спорттың беделін түсіріп, оның негізгі қағидаларына қайшы келеді.

Демек, спорттағы жемқорлықты «қажетті құбылыс» деп санау қате. Ол спорттың дамуына кедергі келтіріп, оның әділдігін бұзады. Сондықтан, халықаралық және ұлттық деңгейде спорттағы жемқорлыққа қарсы нақты шаралар қолдану қажет.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы” 2015 жылғы 18 қарашадағы №410-V ҚРЗ заңымен реттеледі.

Жұмыс орнындағы сыбайлас жемқорлыққа қатысты негізгі баптар:

1. 1. ҚР Қылмыстық кодексі

- **366-бап** – Пара алу
- **367-бап** – Пара беру
- **368-бап** – Парақорлыққа делдал болу
- **361-бап** – Лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану
- **362-бап** – Билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану

2. ҚР Еңбек кодексі

- **22-бап** – Жұмыс берушінің қызметкерлерден сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормаларды сақтауын талап ету құқығы
- **63-бап** – Сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін қызметкерді жұмыстан босату негіздері

3. “Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы” ҚР Заңы

- **3-бап** – Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың негізгі қағидадары

- **12-бап** – Жеке және заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы міндеттері
- **24-бап** – Жемқорлық құқықбұзушылықтар үшін жауапкершілік

Қорытынды: ҚР заңнамасында жұмыс орнындағы сыбайлас жемқорлыққа қатысты нақты баптар бар және олар мемлекеттік және жеке сектор қызметкерлеріне бірдей қолданылады.

3. Спорттағы жемқорлықтың құбылыс ретіндегі теориялық негіздері

Спорттағы жемқорлық – бұл тек заңсыз әрекеттер жиынтығы ғана емес, әлеуметтік, экономикалық және құқықтық аспектілері бар күрделі құбылыс. Оның пайда болу себептерін, құрылымын және әсер ету механизмдерін түсіну үшін әртүрлі теориялық көзқарастар мен ғылыми әдістерді қолдану қажет. Бұл бөлімде индукция және дедукция әдістері, талдау және салыстыру әдістері арқылы спорттағы жемқорлықтың құбылыс ретіндегі теориялық негіздері қарастырылады.

3.1. Ғылыми теориялар тұрғысынан спорттағы жемқорлықтың негіздемесі

Спорттағы жемқорлықты түсіндіру үшін бірнеше ғылыми теориялар қолданылады:

1) Функционализм теориясы (Парсонс, 1951)

Функционализм теориясы бойынша, кез келген әлеуметтік құрылым өзін-өзі реттеу принципімен жұмыс істейді. Т. Парсонс спорттағы жемқорлықтың белгілі бір деңгейде жүйенің тұрақтылығын сақтау үшін қажет болуы мүмкін екенін айтады. Мысалы, кейбір спорт федерациялары мен клубтар заңсыз қаржылық схемаларды қолдану арқылы нарықта өз орнын сақтап қалады.

Салыстыру:

- Бұл теорияға сәйкес, спорттағы жемқорлық кей жағдайларда спорт ұйымдарының өмір сүруін қамтамасыз етеді.
- Алайда, бұл ұзақ мерзімді перспективада спорттың беделіне нұқсан келтіреді.

2) Әлеуметтік келісім теориясы (Руссо, 1762)

Жан-Жак Руссоның әлеуметтік келісім теориясы бойынша, қоғамдағы кез келген институттар азаматтардың сеніміне негізделуі керек. Спорт – бұл бәсекелестікке, әділдікке және адал ойынға құрылған жүйе. Егер осы қағидалар бұзылса, спортшылар мен жанкүйерлер арасындағы келісім жоғалады.

Теориялық дәлел:

- Келісілген матчтар, төрешілердің сатып алынуы, допинг – бұл спорттағы сенімсіздіктің негізгі себептері.

- Егер спорттағы жемқорлық жалғаса берсе, онда жанкүйерлер, демеушілер мен спортшылардың сенімі төмендейді.

3) Құқықтық позитивизм (Келзен, 1934)

Құқықтық позитивизм теориясына сәйкес, заң бар жерде оның бұзылуы да болады. Ханс Келзен заңнамалық тұрғыдан спорттағы жемқорлықтың алдын алу үшін нақты құқықтық нормалар қажет екенін алға тартқан.

Құқықтық аспектілер:

- Қазақстанда және халықаралық деңгейде спорттағы жемқорлықпен күрес үшін арнайы заңдар қабылданған.
- Алайда, құқықтық нормалардың әлсіз орындалуы жемқорлықтың жалғасуына себепші болады.

3.2. Отандық ғалымдардың спорттағы жемқорлыққа қатысты зерттеулері

Қазақстандық ғалымдар спорттағы жемқорлықты зерттеу барысында оның құқықтық, әлеуметтік және экономикалық аспектілеріне назар аударады.

- **Е. Бекенов (2020):** Қазақстандағы спорттық жемқорлықтың құқықтық аспектілерін зерттеген. Оның зерттеулерінде жемқорлыққа қарсы күрес тетіктері мен заңнамалық өзгерістер талданған.
- **Ж. Сейітов (2021):** Спорт менеджментіндегі сыбайлас жемқорлық мәселелерін қарастырып, Қазақстандағы допинг жанжалдары мен төрешілердің әділетсіз шешімдерін зерттеген.
- **Н. Мұхамедов (2019):** Мемлекеттік органдардағы спорттық жобалар мен инфрақұрылымдарға бөлінген қаражаттың тиімсіз жұмсалыу мәселелерін талдаған.

Отандық зерттеулерден байқалатыны – Қазақстанда спорттағы жемқорлық көбінесе қаржылық заңсыздықтармен, төрешілердің әділетсіз шешімдерімен және спорттық инфрақұрылымға бөлінетін қаражаттың дұрыс пайдаланылмауымен байланысты.

3.3. Шетелдік зерттеулер және олардың тәжірибесі

Шетелдік ғалымдар спорттағы жемқорлықтың алдын алу мен оны зерттеу бойынша кең ауқымды жұмыстар жүргізген.

- **J. Smith (2023, Scopus):** Допинг және келісілген матчтардың жаһандық экономикаға әсерін зерттеген.
- **L. Garcia (2022, Thomson Reuters):** Спорттағы жемқорлықпен күресудің

халықаралық тәжірибесін қарастырып, УЕФА және ХОК сияқты ұйымдардың қабылдаған шараларын талдаған.

- **D. Simon (2018):** Спорттағы жемқорлықтың адал спортшыларға тигізетін психологиялық әсерін зерттеген.

Салыстыру:

- Еуропада жемқорлыққа қарсы күрес үшін қатаң заңдар енгізілген, ал Қазақстанда бұл салада реформалар әлі де толық жүзеге аспаған.
- Халықаралық тәжірибені қолдану арқылы Қазақстандағы спорттағы жемқорлықты азайтуға болады.

3.4. Құбылыс ретінде спорттағы жемқорлықтың дәлелденуі

Жоғарыда қарастырылған теориялық негіздер мен ғылыми зерттеулер спорттағы жемқорлықтың жүйелік құбылыс екенін көрсетеді. Талдау және салыстыру әдістері арқылы бірнеше негізгі тұжырым жасауға болады:

1. **Жемқорлық** – спорт индустриясындағы тұрақты құбылыс.
  - Спорттық жарыстар мен ұйымдарда жемқорлықтың көріністері бірнеше ғасыр бойы байқалады.
2. **Жемқорлықтың құрылымы күрделі және көп деңгейлі.**
  - Ол төрешілерді сатып алудан бастап, қаржылық алаяқтыққа дейінгі көптеген аспектілерді қамтиды.
3. **Құқықтық және әлеуметтік факторлар спорттағы жемқорлықтың алдын алуда маңызды рөл атқарады.**
  - Жемқорлықтың алдын алу үшін заңнамалық реформалар мен әлеуметтік бақылау қажет.

Демек, спорттағы жемқорлықты жойылуы мүмкін қарапайым заңсыздық деп емес, спорт жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде қарастыру керек. Алайда, бұл құбылыс спорттың әділеттілік принциптеріне қайшы келетіндіктен, онымен күресу – қоғамның маңызды міндеті

Қорытынды тұжырымдар

- Спорттағы жемқорлықтың әлеуметтік, экономикалық және құқықтық аспектілері бар.

- Оның қалыптасуы функционализм, әлеуметтік келісім және құқықтық позитивизм теориялары арқылы түсіндіріледі.
- Отандық және шетелдік ғалымдар жемқорлықтың спорттың дамуына кедергі келтіретінін дәлелдеген.
- Жемқорлықтың алдын алу үшін құқықтық реформалар мен халықаралық тәжірибені қолдану қажет.

Демек, спорттағы жемқорлық – әлеуметтік және құқықтық тұрғыдан маңызды құбылыс. Оны түбегейлі жою үшін кешенді шаралар қабылдануы тиіс.

Қорытынды

Демек, спорттағы жемқорлық – жаһандық құбылыс, оның алдын алу үшін заңнамалық тетіктерді жетілдіру және қоғам тарапынан қатаң бақылау қажет. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бұл құбылыс тек спортқа ғана емес, бүкіл әлеуметтік жүйеге әсер етеді. Жемқорлықтың әлеуметтік-құқықтық аспектілерін терең зерттеу спорттың әділдігін сақтауға көмектеседі. Сондықтан, халықаралық және ұлттық деңгейде спорттағы жемқорлыққа қарсы нақты шаралар қолдану маңызды.

КМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.